

פרק כ"ד (1) / חטא המפקד

על דרך הפשט נראה, שאכן ה' הוא שהסית את דוד לחטוא ולשלם על כך את המחיר. וכל כך למה? דומה שהתשובה לשאלה זו טמונה בפסוק הקודם – הפסוק המסיים את רשימת גיבורי דוד שבפרק כ"ג: "אוריֵה החתי לל שְלֹשִׁים וְשִׁבְעָה". נראה שהכתוב סמך בכוונה את אזכורו של אוריה החתי לחרון אף ה', לומר שאף חרון זה, על פרשת בת שבע בא, ואכן, יש כמה זיקות בין פרקנו לבין אותה פרשה:

1. הצירוף 'חרון אף' מופיע בשתי הפרשות: "ויחר אף דוד באיש מאד" (י"ב, ה); "ויסוף אף ה' לחרות בני ישראל" (כ"ד, א).
2. בשתי הפרשות דוד חוטא, ובשתיהן הוא מכה על חטאו בלשון דומה: "ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה" (י"ב, ג); "ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד" (כ"ד, י).
3. בשני הסיפורים בא הצירוף 'העברת חטא': "גם ה' העביר חטאתך" (י"ב, ג); "ועתה ה' העביר נא את עון עבדך" (כ"ד, י).
4. בפרשת בת שבע נאמר "וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה'" (י"א, כ), ובמקבילה לפרקנו בדברי הימים נאמר "וירע בעיני ה' להקים על הדבר הזה" (דה"א כ"א, ז).

נראה אפוא שפרשת המפקד היא סרח עודף של פרשת בת שבע. משהו מחטאו של דוד שם טרם תוקן, ונדרשה מכה נוספת כדי להשלים את תהליך התשובה שלו.

ב. וידעתי את מספר העם

הבעיה בספירת בני ישראל קשורה, כמובן, לאמור בתחילת פרשת כי תשא:

כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש לפר נפשו לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם. זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה' (שמות ל', יב-ג).

התורה אמנם אינה אוסרת לפקוד את בני ישראל, אך היא מציינת שהמפקד עלול להביא לנגף, ומצווה לתת כופר נפש של מחצית השקל על מנת למנוע זאת.⁷

סתמה התורה ולא פירשה, מדוע יש חשש לנגף במניית בני ישראל. אך נראה שהדבר ברור, במיוחד לאור פרקנו. לשם מה רצה דוד למנות את העם? כתב רלב"ג: "והנה החטא היה בזה המספר לפי מה שאחשוב, כי זה יורה על שדוד היה שם בשר זרועו בבטחו על רוב העם, ולא היה ראוי

א. ויסת את דוד

הנספח האחרון לספר שמואל הוא פרקנו, הפותח בחטאו של דוד במפקד בני ישראל:

(א) ויסוף אף ה' לחרות בני ישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה: (ב) ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וּפְקְדוּ אֶת הָעָם וַיִּדְעֵתִי אֶת מִסְפַּר הָעָם:

פתיחת הסיפור מפתיעה: נאמר בה כי הגורם לחטאו של דוד היה חרון אף ה', שבגללו הוסת דוד למנות את ישראל. במילים אחרות: מצד עצמו לא היה דוד חוטא – ולפיכך גם לא היה נענש – לולא הסיתו ה' לחטוא, ובעקבות זאת גם הענישו. זהו תיאור חריג ביותר במקרא. התיאור הקרוב ביותר הוא אולי הכבדת לב פרעה בזמן שעבוד ישראל במצרים, אך גם שם החטא היה של פרעה, והקב"ה רק גרם לו לדבוק בחטא ומנע ממנו לתקן את דרכיו בטרם ישלם את המחיר על מעשיו הרעים. כאן, לעומת זאת, מתואר חטא שכל כולו תוצאה של הסתת ה' את דוד לחטוא. מה טיבה של תופעה זו?²

רש"י מציין בכנות האופיינית לו: "לא ידעתי על מה"³, ורד"ק מוסיף: "אולי היה בישראל עוברי עבירה בסתר... כי אילו היו גלויות, לא הניחם דוד". רלב"ג, לעומת זאת, סירב לקבל את האפשרות שה' הסית את דוד לחטוא, בין היתר משום שהדבר שולל את ההצדקה להעניש את דוד על החטא, ומשום כך העלה שתי אפשרויות: או שזוהי אמירה כללית, שהקב"ה מנהיג את העולם כולו, ולכן כל התרחשות בעולם היא מרצונו;⁴ או שהמקרא חסר, ושיעורו 'ויסת לבו את דוד',⁵ ואין הקב"ה מעורב בחטא.⁶

1 לדעת רוב המפרשים, במילה "ויסוף" הכוונה: נוסף על שלוש שנות הרעב שבאו בגלל פרשת הגבעונים (פרק כ"א). וכבר עמדנו בשיעורנו שם (שיעור 46) על המבנה הכיאסטי של 'הנספחים', שעל פיו יש הקבלות בין הנספח הראשון (פרשת הגבעונים) ובין הנספח האחרון, הלוא הוא פרקנו.

2 חז"ל ראו בכך עונש של מידה כנגד מידה על הלשון הבעייתית שאמר דוד לשאל "אם ה' הסייך בי ריח מנחה" (שמ"א כ"ו, יט): "אמר ליה הקדוש ברוך הוא לדוד: מסית קרית לי? הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו..." (ברכות סב ע"ב).

3 כך כתב רש"י מספר פעמים בפירושו, ראה למשל פירושו לבראשית כ"ח, ה; ל"ה, יג; שמות כ"ב, כח; כ"ז, י.

4 אך אין הוא מבאר מה ראה הכתוב לייחס את ההתרחשות לה' כאן דווקא.

5 רלב"ג מושווה זאת לפסוק שראינו בעבר: "ותכל דוד המלך לצאת אל אֶבְשָׁלוֹם" (י"ג, לט), שרבים מן המפרשים ביארוהו כמקרא חסר ששיעורו: 'ותכל נפש דוד המלך'.

6 נראה שבדרך זו הלך גם בעל דברי הימים במקבילה לפרקנו: "ויגמד שֹׁטָן על ישראל ויסת את דוד למנות את ישראל" (דה"א כ"א, א). ושם פירשו גם רד"ק ובעל המצודות שהכוונה ליצר הרע.

7 כך נראה על דרך הפשט, שמחצית השקל לא באה אלא למנוע את הנגף על דרך הדרש הוסיפו חז"ל שאין למנות כלל את בני ישראל, כי אם את השקלים (עיין רש"י שם), ועל דרך זה פירשו את האמור בשאל "וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים" (שמ"א ט"ו, ד) – שכל אחד נתן טלה, וספרו את הטלאים (עיין רש"י שם; אך רד"ק שם פירש שזהו שם מקום).

מעניין הדבר, שבסיפור המקביל בדברי הימים נאמר דבר שאין לו בפרקנו אפילו רמז: "ולוי ובנימין לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב" (דה"א כ"א, ו). יואב מואן לבצע את פקודת דוד במלואה, ונמנע ממניית שבטי לוי ובנימין, שהייתה בעיניו בבחינת קו אדום, שלא היה מוכן לחצותו. מדוע שבטים אלו דווקא?

אשר ללוי התשובה פשוטה: התורה עצמה קבעה שאין למנות את שבט לוי עם שאר שבטי ישראל – "אך את מטת לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל" (במדבר א', מט; ועיי' גם שם כ"ו, סב). אך מדוע לא מנה יואב את שבט בנימין? לדעת הפירוש המיוחס לרש"י לספר דברי הימים, יואב חשש ממה שעלול הנגף הצפוי לעולל לשבט בנימין, המוכה בלאו הכי: "הלא בפלגש בגבעה נגפו, ואם יתנגפו עתה – מה ישתיר להם?!". תשובה אפשרית אחרת היא שיואב נמנע מלמנות את שבט בנימין בגלל קרבתו לירושלים ובגלל היות נחלתו נחלת השכינה,¹⁰ דבר שעוד יופיע במפורש בהמשך הסיפור. אם כנה הצעה זו, נמצא שאת שני השבטים, לוי ובנימין, מואן יואב למנות בגלל מעלת הקדושה היתרה שבהם.¹¹

ד. התשובה

משהתקבלה התוצאה, קרה לדוד הדבר המאפיין אותו יותר מכול לכל אורכו של ספר שמואל – הכרה בחטא ובקשת תיקון:

(י) וַיָּבֹא לֵב דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי כֵן סָפַר אֶת הָעָם וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל ה' חֲטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְעַתָּה ה' הֶעֱבֵר נָא אֶת עֹן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי מְאֹד:¹²

10 דבר זה מתבטא בראש ובראשונה בברכת משה לבנימין: "לבנימין אמר ידיד ה' ישפן לבטח עליו חפץ עליו כל היום וזבין כתפיו שכ"ן" (דברים ל"ג, ב). וכבר עמדנו בעבר על היבטים נוספים של הדבר (ראה למשל שיעורנו לשמ"א ז' [שיעור 11 לספר שמ"א]).

11 הבדל אחר בין הספרים הוא מניין הנפקדים. בפרקנו תוצאות המפקד הן: "וישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף איש". בדברי הימים המספרים שונים: "ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שלף חרב" (דה"א כ"א, ה). המניין בדברי הימים מוסיף אפוא 300,000 איש על ישראל, ומחסיר 30,000 איש מיהודה.

רד"ק ניסה, כדרכו, ליישב את המקראות. הוא מביא בשם חז"ל את ההצעה שההבדל נובע מן ההבדל הקודם, כלומר שבספר שמואל המניין קטן יותר מפני שאין הוא כולל את לוי ובנימין. אך הוא מקשה על פירוש זה, שהימנעותו של יואב ממניין שבטים אלו מצוינת בדברי הימים דווקא, ואם כן, היה המספר הקטן יותר צריך להופיע שם.

פירוש אחר הביא רד"ק בשם ברייתא דשלושים ושתים מידות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, הפותרת את הבעיה על פי הכלל: שני הכתובים המכחישים זה את זה – בא הכתוב השלישי ומכריע ביניהם. הכתוב השלישי הוא פרק כ"ז בדה"א, ששם מסופר כי היו לדוד שתיים עשרה מחלקות, איש בכל אחת מהן – הרי 288,000 איש; עוד 12,000 הם נשיאי ישראל; הרי 300,000 איש בין הכול.

אשר ל-30,000 האיש החסרים ממניין שבט יהודה, רד"ק כותב כי שמא אלו המתים במגפה משבט יהודה (מתוך 70,000 מתים בסך הכול), וספר דברי הימים ניכח אותם למפרע מן המפקד.

12 מעניין הדבר, שבספר דברי הימים מוצגת תשובתו של דוד באופן פחות מרשים. שם נאמר קודם לכן: "ויזעע בעיני האל-להים על הדבר הזה ויץ את

שיבטח כי אם בשם יתברך לבדו". דוד רצה למנות את ישראל כאדם הסופר את מעותיו. המפקד אמור לתת תחושה של ביטחון, ובמידה מסוימת אף גאווה. ודווקא משום כך הזהירה התורה מפני מניין סתמי של בני ישראל וציוותה על נתינת מחצית השקל, המבטאת את העובדה שעם ישראל שייך לה', ועל כן מניינם מחייב כופר נפש. כשאדם נמנה, נגזר עליו כביכול עונש מוות, אך בידו להיחלץ מעונש זה על ידי כופר נפש של מחצית השקל.⁸

הבנה זו מתחזקת מן האמור להלן, שהמניין היה של אנשי הצבא דווקא – "איש חיל שלף חרב" (פס' ט). מניין אנשי הצבא נותן למלך תחושה של עצמה וכוח, ונראה כמנוגד למה שאמר דוד עצמו שנים רבות קודם לכן: "וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' כי לה' המלחמה" (שמ"א י"ז, מז).

נראה שכך יש להבין גם את דברי יואב, המנסה להניא את דוד מן המעשה:

(ג) וַיֹּאמֶר יוֹאָב אֶל הַמֶּלֶךְ וַיֹּסֶף ה' אֶל-לְהִיךְ אֶל הָעָם כְּהֵם וְכֵהֶם מֵאָה פְּעָמִים⁹ וְעֵינֵי אֲדָנִי הַמֶּלֶךְ רְאוּת וְאֲדָנִי הַמֶּלֶךְ לְמָה חָפֵץ בְּדַבֵּר הַזֶּה:

בדברי יואב ובניסיונו לשכנע את דוד שמניין העם הוא פעולת חסרת טעם ניתן להרגיש בחששו מפני המגפה הצפויה. ברם, דוד עומד על דעתו:

(ד) וַיַּחֲזֹק דָּבַר הַמֶּלֶךְ אֶל יוֹאָב וְעַל שָׂרֵי הַחֵיל וַיֵּצֵא יוֹאָב וְשָׂרֵי הַחֵיל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת הָעָם אֶת יִשְׂרָאֵל:

ג. המפקד

(ה) וַיַּעֲבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן וַיַּחֲנוּ בְּעָרוֹעַר יְמִין הָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַנַּחַל הַגָּד וְאֵל יַעֲזֹר: (ו) וַיָּבֹאוּ הַגִּלְעָדָה וְאֵל אַרְץ תַּחְתִּים חֲדָשִׁי וַיָּבֹאוּ דָנָה יַעֲן וְסָבִיב אֶל צִידוֹן: (ז) וַיָּבֹאוּ מִבְּצֹר צֹר וְכָל עָרֵי הַחֲוֵי וְהַכְּנַעֲנִי וַיֵּצֵאוּ אֶל נֶגֶב יְהוּדָה בְּאֵר שֶׁבַע: (ח) וַיִּשְׁטוּ בְּכָל הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ מִקְצֵה תְּשֻׁעָה חֲדָשִׁים וְעַשְׂרִים יוֹם יְרוּשָׁלַם: (ט) וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת מִסְפַּר מִפְּקֹד הָעָם אֶל הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלְפֵי אִישׁ חֵיל שֵׁלֶף חָרֶב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי אִישׁ:

המפקד החל בעבר הירדן, ששם הלכו הפוקדים מדרום-מזרחה של הארץ לצפון-מזרח; מצפון-מזרח (דן) הלכו לצפון-מערב (צידון וצור); ומשם – דרומה עד באר שבע.

8 ניתן להוסיף ולומר שכאשר אדם נמנה, הוא יוצא מן ההגנה הסוככת של הכלל, ונידון לפני הקב"ה כפרט העומד בפני עצמו, ואז מתעורר החשש שמא יידון לכף חובה. כך ביאר המלבי"ם בפירושו לתחילת פרשת כי תשא: "כי כל עוד העם מתאחדים והם כולם כאיש אחד, זכות הרבים גדול מאד, אבל כשמונים אותם, שאז מפרידים כל איש בפני עצמו ויחופשו מעשיהם, ואז ישלוט בהם הנגף. ולתקן זה ציוה שכל אחד יתן מחצית השקל, שזה מורה על אגודתם".

9 דברי יואב מזכירים את דברי משה לעם: "ה' אלהי אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם" (דברים א', יא).

בתופעה זו¹³ נתקלנו כבר בימי שאול: מיד לאחר שרכת דוד את כנף מעילו של שאול, בא אותו ביטוי האמור בפרקנו – "וַיְהִי אַחֲרָי כִּן וַיִּף לֵב דָּוִד אֶתוֹ עַל אֲשֶׁר פָּרַת אֶת כְּנָף אֲשֶׁר לְשָׂאוֹל" (שמ"א כ"ד, ה). פרק לאחר מכן ביקש דוד להרוג את נבל ואת כל אנשי ביתו, אך לאחר דבריה המשכנעים של אביגיל הודה: "וַבְּרוּךְ טַעֲמָךְ וַבְּרוּכָה אַתְּ אֲשֶׁר כָּלַתְנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבּוֹא בְּדָמַי וְהִשַׁע יָדִי לִי" (שם כ"ה, ג). לאחר הטעויות שהיו בהעלאת הארון הראשונה הבין דוד שמשוהו פגום, "וַיִּרְא דָּוִד אֶת ה' בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ גָּבַח אֱלֹהֵי אֲרוֹן ה'" (שמ"ב ו', ח). ומעל הכול, דברי דוד כאן "חֲטָאתִי מֵאֵד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי" מזכירים כמובן את דבריו לאחר משל כבשת הרש של נתן הנביא – "חֲטָאתִי לֵה'" (שם, יג). גם כאן אין דוד מהסס לתקן את המעוות, מכיר בחטאו ואינו מנסה להצדיק את מעשיו בדיעבד.

תכונה זו של דוד בולטת במיוחד כנגד דמותו של שאול, שכזכור התקשה מאוד דווקא בדבר זה. ואכן, אפילו בפסוק שאנו עסוקים בו יש רמז לקושי זה של שאול. דוד הסיק בעצמו "כִּי נִסְכַּלְתִּי מְאֹד", ואילו שאול נאלץ לשמוע זאת משמואל הנביא, בד בבד עם ההודעה על החלפתו: "וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל שָׂאוֹל נִסְכַּלְתָּ לֹא שְׁמַרְתָּ אֶת מִצְוֹת ה' אֶל-לִהְיֶךָ אֲשֶׁר צִוְּךָ כִּי עָתָה הִכִּין ה' אֶת מַמְלַכְתְּךָ אֶל יִשְׂרָאֵל עַד עוֹלָם. וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא תִקּוּם בְּקִשׁ ה' לֹא אִישׁ כָּלְבָבוֹ וַיִּצְוֶהוּ ה' לְנָגִיד עַל עַמּוֹ כִּי לֹא שְׁמַרְתָּ אֶת אֲשֶׁר צִוְּךָ ה'" (שמ"א י"ג, יג-יד).

אכן, יותר מכל אדם אחר ראוי דוד למה שאמרו עליו חז"ל:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב 'נָאֵם דָּוִד בֶּן יִשִׁי וַיִּנָּאֵם הַגִּבֹּר הַקָּם עַל' (שמ"ב כ"ב, א)? נָאֵם דָּוִד בֶּן יִשִׁי שֶׁהָקִים עוֹלָה שֶׁל תְּשׁוּבָה.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
* *****

ישראל (דה"א כ"א, ז), כלומר דוד הכה על חטאו רק לאחר שהכה ה' את ישראל.

13 בדוגמות המובאות להלן רצוי לעיין שוב בשיעורינו לפרקים הנזכרים.